ԴԱՎԻԹ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

ՍՏԱԼԻՆՅԱՆ ԲՌՆԱՃՆՇՈՒՄՆԵՐԻ 80-ՐԴ ՏԱՐԻ
ԱԿՍԵԼ ԲԱԿՈՒՆՑԻ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԳՆԴԱԿԱՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Զեկուցման մեջ նոր փաստերով ու վկայություններով ներկայացվում է ստալինյան բռնությունների արյունոտ ողբերգությունը, որին զոհ գնաց այնպիսի լուսավոր մի արձակագիր, որպիսին Ակսել Բակունցն էր:

1936 թվականի օգոստոսի 9-ը հայոց պատմության համար նույնն է, ինչ 1915-ի ապրիլի 24-ը: Այնտեղ թուրքական եղեռնն էր, այստեղ՝ խորհրդային. 45.000 գնդակահարված և աքսորված 1920-1940 թթ., Ամբողջ ԽՍՀՄ-ից 16000 աքսորական 1949-ին:

Ներկայացվում է քաղաքական այն միջավայրը, որի մեջ գտնվում էր Ակսել Բակունցը, նրա հանդեպ կիրառված պատժիչ գործողությունները, նրա կնոջ ցուցմունքները, հարցաքննությունները, բանտից գրած դիմումները, գնդակահարությանը նախորդող վերջին գիշերը, գնդկահարության վայրն ու վկայությունները:

Ակսել Բակունցի կյանքն ընդհատվեց թռիչքի մեջ՝ 38 տարին նոր էր բոլորել, երբ գնդակահարվեց՝ մեղադրվելով ժամանակի բոլոր մեղքերի մեջ՝ որպես «ժողովրդի թշնամի», «ազգայնամոլ», «ահաբեկիչ», «հակահեղափոխական» և «տրոցկիստ»: Ձերբակալվել է 1936 թվականի օգոստոսի 9-ին, գնդակահարվել է 1937 թվականի հուլիսի 8-ին: Վկայությունների շնորհիվ պարզել ենք գնդակահարության տեղը: Պահպանվել են նրա կնոջ՝ Վարվառա Չիվիջյանի ցուցմունքները՝ գրված 1955 թվականին Բակունցին արդարացնելու համար: Առաջին այցելության ժամանակ՝ 1936-ի սեպտեմբերին Բակունցն ասել է, որ իր ձերբակալությունը շփոթմունք է, կպարզվի, ազատ կարձակեն, հոկտեմբերին՝ երկրորդ այցելության ժամանակ արդեն անճանաչելիորեն փոխվել էր («դժվարությամբ ճանաչեցի», «Ամբողջ տեսակցության ժամանակ Բակունցը հեծկլտում էր՝ կորցնելով ինքնատիրապետումը»), վերադարձրել է Մոպասանի երկերի ռուսերեն ժողովածուն, որի մեջ զետեղված «Պարան» նորավեպի առանձին բառերի տակ կինը նկատել է մատիտով նշված կետեր, իսկ լուսանցքները սեղմված-ընդգծված էին եղունգով. «բովանդակությունը բացահայտեց նրա բարոյական ծանր կացությունը»: Բակունցն արդեն նույնական չի եղել, նրան այնքան էին տանջել, որ փոխվել էր: Երրորդ այցելության ժամանակ, արդեն մահապատժի սպասելով, կնոջն ասել է. «հաշվիր, որ վթար է եղել, և ես վթարի եմ ենթարկվել»: Վերջին այցելությունը. «1937 թ. հուլիսի 18-ին չընդունեցին իմ տարածը, ասելով, որ Բակունցն արդեն աքսորվել է»: Խաբել են, քանի որ 10 օր առաջ արդեն գնդակահարվել էր:

Բանալի բառեր՝ *Ակսել Բակունց, ստալինյան հալածանքներ, 1937 թ., ձերբակալություն, դատավարություն, գնդակահարություն, «ժողովրդի թշնամի», «ազգայնամոլ», «ահաբեկիչ», «հակահեղափոխ ական», «տրոցկիստ»:*

Քաղաքական բռնությունը որպես երկիրը հնազանդության մեջ պահելու ղեկավարման ձև բոլշևիկները որդեգրեցին սկզբից ևեթ՝ անմիջապես հոկտեմբերյան հեղաշրջումից հետո: Դա սկսվեց քաղակացիական կռիվներով, հետո

ուղղվեց բոլշևիկների պիտակավորած «դասակարգային թշնամու» դեմ, որոնց մեջ էին քաղաքի և գյուղի ունևոր խավի ներկայացուցիչները, հոգևորականությունը, նախկին զինվորականությունը՝ հատկապես սպայական կազմը, նախկինում այլ կուսակցությունների անդամագրվածները, հին մտավորականությունը, անհնազանդները: Հեղաշրջումով սկսված քաղաքական բռնությունների այս ալիքը շարունակվեց և նոր ձև ու բովանդակություն ստացավ Ստալինի իշխանության տարիներին (1924-1953): Ստալինյան բռնությունների գագաթնակետը 1937 թվականն է: Այս տարի լրանում է պետական գործունեության աստիճանի հասցված այդ բռնությունների 80-րդ տարին: Ստալինյան բռնությունների ամբողջ համակազմը մարդկության դեմ գործված ոճիր է, հանցագործություն, որը պետք է գիտակցվի լրիվ ընդգրկումով, մանրամասների հարացույցով և դատապարտվի:

Հայ ժողովրդի մնացորդները նոր-նոր էին փրկվել թուրքական եղեռնից, երբ Հայաստանի խորհրդայնացումից անմիջապես հետո ընկան բոլշևիկյան քաղաքական հալածանքների շուրջկալի մեջ: Հարավից Թուրքիան էր, հյուսիսից՝ Ռուսաստանը, որ, ձեռք ձեռքի տված, ուզում էին բնաջնջել հայ ժողովրդին: Չմոռանանք Քեմալ Աթաթուրք – Լենին քաղաքական և ռազմական դաշինքը, որ ամեն ինչ ուղղեց և՛ Հայաստանի Առաջին Հանրապետության, և՛ նորաստեղծ Հայաստանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության դեմ: Հայաստանը տոկաց՝ կորցնելով տարածքներ և զոհ տալով իր զավակներին: Եթե պետական քաղաքականության վերածված թուրքական 30-ամյա ցեղասպանության (1894-1924) խորհրդանշական տարեթիվը համարում ենք 1915 թվականի ապրիլի 24-ը՝ Պոլսում և մյուս քաղաքներում հայ մտավորականության ձերբակալության օրը, ապա ստալինյան բռնությունների խորհրդանշական օրը 1936 թվականի օգոստոսի 9-ն: Այնտեղ թուրքական եղեռնն էր, այստեղ՝ խորհրդային. 1920-1953 թթ. ՀԽՍՀ-ից ձերբակալվածների, գնդակահարվածների և աքսորվածների թիվը հասնում է 56.000, 1949-ին ՀԽՍՀ-ից աքսորված հայերի թիվը 13000 է, ամբողջ ԽՍՀՄ-ից՝ 16000: Նյութերն ամփոփված են 19359 դատական գործերում, որ միասին կազմում է 40000 հատոր: 1946-1948 թթ. հայրենադարձված 89500 հայերից 1000-ին ներկայացվեց քաղաքական մեղադրանք, ինչին հետևեց նրանց աքսորը կամ Ալթայի, կամ Կրասնոյարսկի երկրամաս: Թուրքական ցեղասպանության 1,5 միլիոնի դիմաց սրանք, իհարկե, փոքր թվեր են, բայց չմոռանանք, նախ թվաքանակով կրճատվել էր նաև հայ ժողովուրդը և ապա ամբողջ ԽՍՀՄ-ի բազմազգ բնակչության ընդգրկումով այդ թիվն անցնում է տասնյակ միլիոններից:

Մինչև Ակսել Բակունցի անհատական ճակատագրին անցնելը, դեռևս թերթենք պատմության պահոցների էջերը: Ձերբակալությունների գագաթնակետը 1936 թվականն էր, գնդակահարություններինը՝ 1937-1938 թվականները: Ըստ վիճակագրության՝ 1937 թ. հունիս – 1938 թ. հուլիս ամիսներին՝ 13 ամսվա ընթացքում, յուրաքանչյուր 57 վայրկյանը մեկ գնդակահարվել է մեկ անձնավորություն: Պատկերն այս է՝ մեկ օրում 1516 գնդակահարություն, մեկ ամսում՝ 46996, մեկ տարում՝ 553340, 13 ամսում՝ 600236: Մեկ այլ տվյալ հուշում է, որ աքսորվածների միայն 5 տոկոսն է կենդանի մնացել ու ետ վերադարձել:

Միայն գրական ոլորտից Հայաստանում ստալինյան քաղաքական բռնութ-

յունների է ենթարկվել շուրջ 70 մարդ: Այդ 70-ից մեկը Ակսել Բակունցն էր: Բակունցը 1936 թվականի մայիս-հունիս-հուլիս ամիսներին Մոսկվայում Համո Բեկնազարյանի հետ նկարահանման էր նախապատրաստում «Զանգեզուր» շարժանկարի բեմարքը, երբ օգոստոսի սկզբին կանչեցին Երևան, հարցաքննեցին, մեղադրեցին, կուսակցությունից հեռացրին ու ձերբակալեցին: Բակունցին խմբակային գործունեության մեղադրանք ներկայացվեց (մեղադրական գործ 4131, ֆոնդ 3036, 8 հատորով, 384 վավերագիր): Այս խմբի մեջ էր հայտնի կուսակցական գործիչ, տարբեր տարիների՝ լուսավորության ժողկոմ, մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի տնօրեն, համալսարանում տնտեսագիտության դասախոս, նախատեսվող «Հայկական հանրագիտարան»-ի գիտական խորհուրդի անդամ Ներսիկ Ստեփանյանը: Խումբը նրա անունով էլ կոչվում էր՝ «Ստեփանյանի հանցավոր խումբ»: Այստեղ էր նաև այդ տարիների ՀԳՄ առաջին քարտուղար, դարձյալ կուսակցական գործիչ Դրաստամատ Տեր-Սիմոնյանը: Դատավարության ընթացքում հոլովվում են ժամանակի գրական-մշակութային շատ նշանավոր գործիչների անուններ:

Մեղադրական եզրակացությամբ Բակունցը եղել է «1. ...հակահեղափոխական, տրոցկիստական, նացիոնալիստական կազմակերպության անդամ, որը 1934 թ. դեկտեմբերի 1-ին սպանել է Կիրովին և հետագայում նախատեսում էր այդպիսի տեռոր ընդդեմ ՀամԿ(բ)Կ և խորհրդային իշխանության: 2. 1930 թ. Չարենցի հետ կազմակերպել է հակահեղափոխական գրողների կազմակորպություն: 1933 թվականից գլխավորել է կենտրոնը, որը նպատակ ուներ սպանելու Ստալինին, նախապատրաստում էր մահափորձ Բերիայի դեմ: 3. Կազմակերպությունը կապված էր Մոսկվայի կենտրոնի հետ (Վաղարշակ Տեր-Վահանյան և ուրիշներ)» [3, էջ 55]:

Բակունցի գնդակահարությունը իրականացրել են դատավճիռը նրան հայտնելուց մեկ օր հետո: Մեկ ամբողջ օր Բակունցն սպասել է իր մահվանը: Ինչ է մտածել, ինչ ապրումներ է ունեցել, ինչպես է դիմացել...

Այդ գիշերը Բակունցի կյանքի վեպն է:

Բակունցի գնդակահարության տեղի հարցը շատ տեսակետներ է հարուցել: Բակունցի դատական գործի մեջ այդ կապակցությամբ վկայություններ չկան և ըստ ժամանակին ընդունված գործավարության՝ չպետք է լինեին: Բակունցի գնդակահարության տեղի վերաբերյալ եղել են պարականոն վկայություններ և զրույցներ: Այդ մասին կա միմիայն մեկ ստույգ վկայություն, որ պահպանվել է Գուրգեն Մահարու «Ծաղկած փշալարեր» վիպակում: Մահարու խոսքի ստուգությունը կասկածի ենթակա չէ, որովհետև բանտում նրան և մի քանի այլ ձերբակալված գրողների պատմել է ՆԳԺԿ-ի պետ Մուղդուսու գլխավորած պատժիչ խմբի Բակունցին գնդակահարողներից մեկը՝ Երևանի բանտի պետ Սահակ Ասլանովը, ում այդ ժամանակ ևս ձերբակալել էին և պետք է գնդակահարեին:

Ըստ այդմ՝ Բակունցին գնդակահարել են Երևանում Թոխմախ լճի մերձակայքում [4, էջ 340]:

Պահպանվել են Բակունցի հարցաքննությունների 10 արձանագրություն, բանտից ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմի առաջին քարտուղար Ամատունուն, ՀԽՍՀ-ում ԽՍՀՄ ներքին գործերի ժողովրդական կոմիսարիատի լիազոր, պետանվտան-

գության մայոր Մուղդուսուն, նաև Անդիկովկասյան զինվորական հանձնաժողովի դատախազի անուններով հասցեագրած 4 դիմում: Գործում զետեղված են նաև ցուցմունքներ այլ քաղբանտարկյալների հարցաքննություններից, առերեսման, դատական նիստերի, զինվորական հանձնաժողովների խորհրդակցությունների այլևայլ արձանագրություններ, մեղադրական եզրակացություն, դատավճիռ, գնդակահարությունն ի կատար ածելու տեղեկանք և այլ նյութեր:

Ակսել Բակունցի կյանքն ընդհատվեց թռիչքի մեջ՝ 38 տարին նոր էր բոլորել, երբ գնդակահարվեց՝ մեղադրվելով ժամանակի բոլոր մեղքերի մեջ՝ որպես «ժողովրդի թշնամի», «ազգայնամոլ», «ահաբեկիչ», «հակահեղափոխական» և «տրոցկիստ»: Ձերբակալվել է 1936 թվականի օգոստոսի 9-ին, գնդակահարվել է 1937 թվականի հուլիսի 8-ին:

Հիմա տեսնենք, թե այս ամենի մեջ ինչպես է երևում այս արտակարգ նուրբ ու զգայուն գրողի ու մարդու, իր հայրենիքի նվիրյալ քաղաքացու կերպարը: Այս տեսակետից եղած նյութերը լուսաբանելու կարևոր նախադրյալ են նաև Բակունցի արդարացման կապակցությամբ նրա կնոջ՝ Վարվառա Չիվիջյանի վկայությունները՝ գրված 1955 թվականին Բակունցին արդարացնելու կապակցությամբ [2, էջ 324-331]:

«Կալանքի ժամանակ նրա հետ ունեցել եմ երեք տեսակցություն՝ 1936 թ. սեպտեմբերի վերջին, հոկտեմբերին և նոյեմբերին»,- գրում է կինը և ներկայացնում: Առաջին հանդիպման ժամանակ Բակունցը «քիչ էր փոխվել <...>, զգացվում էր, որ իր ձերբակալությունը համարում է ինչ-որ թյուրիմացության հետևանք, որը շատ շուտ պիտի բացահայտվեր» [2, էջ 328]:

Հոկտեմբերի այցելության ժամանակ Բակունցվի սպիտակեղենը տանը լվանալիս շապիկի վրա նկատում է արյան հետքեր: Այնուհետև. «Բակունցը մեկ ամսվա ընթացքում այնքան էր փոխվել, որ ես դժվարությամբ ճանաչեցի այն մարդուն, ում գիտեի երկար տարիների ընթացքում: Ամբողջ տեսակցության ժամանակ Բակունցը հեծկլտում էր՝ կորցնելով ինքնատիրապետումը, <...> քամելով արցունքից ամբողջովին խոնավ թաշկինակը»:

Բակունցը կնոջն է վերադարձրել Մոպասանի երկերի ռուսերեն ժողովածուն (առաջին երեք ամիսներին թույլատրել են գեղարվեստական գրականություն), որի մեջ զետեղված «Պարան» նորավեպի առանձին բառերի տակ կինը նկատել է մատիտով նշված կետեր, իսկ լուսանցքները սեղմված-ընդգծված էին եղունգով. «բովանդակությունը բացահայտեց նրա բարոյական ծանր կացությունը»: Բակունցն արդեն նույնական չի եղել, նրան այնքան էին տանջել, որ փոխվել էր:

Երրորդ այցելության ժամանակ, արդեն մահապատժի սպասումով, իրեն պահել է հանդարտ: Կնոջը հարցրել է Մոպասանի նորավեպի մասին. «Հը՛, ընթերցել ես...»: «Ծանր է»,- պատասխանել է կինը: Բակունցը շարունակել է. «Ամուր եղիր, հաշվիր, որ վթար է եղել, և ես վթարի եմ ենթարկվել»:

Վերջին երկու այցելություններին ներկա է եղել նաև 12-ամյա որդին՝ Սևադան, ում հետ շատ կապված էր: Դիմելով տղային՝ ասել է. «Դու շա՞տ կամաչես եթե քո հորը Երևանի փողոցներով տանեն դատարան: <...> դու մի ամաչիր քո հոր համար, հիշի՛ր, հայրդ այնպիսի բան չի արել, որի համար կյանքում պիտի կարմրես»:

Կինը մտաբերում է նաև իր վերջին այցելությունը. «1937 թ. հուլիսի 18-ին չընդունեցին իմ տարածը, ասելով, որ Բակունցն արդեն աքսորվել է» [2, էջ 329]: Խաբել են, քանի որ 10 օր առաջ արդեն գնդակահարվել էր:

Իսկ խաբելը, ինչպես միշտ, նաև այդ տարիներին պետական քաղաքականություն էր: Հետո, ավելի ուշ, Բակունցի մոր հարցումին պատասխանել են, որ նրա որդին մահացել է 1945-ի նոյեմբերին: Հերթական խաբեությունը:

Ավելացնենք, որ որպես «ժողովրդի թշնամու» կին 1937 թվակիհանի սեպտեմբերի 17-ին ձերբակալել են նաև Վարվառա Չիվիջյանին, 8 ամիս առանց հարցաքննության պահել են բանտում, հատուկ խորհրդակցության որոշմամբ ութ տարով ,աքսորել Տեմինկովյան ճամբար, որտեղից վերադարձել, բնակվել է Գորիսում՝ Բակունցի հայրական տանը և զբաղվել որդու դաստիարակությամբ:

Նրա ձերբակալությունից հետո բռնագրավել են Երևանի տունը՝ անապաստան թողնելով որդուն և քաղցկեղով հիվանդ մորը, միաժամանակ տանելով նաև Բակունցի ձեռագրերը:

Բացառիկ հետաքրքրություն են ներկայացնում բանտից Բակունցի գրած չորս դիմումները: Առաջին բավականին ծավալուն դիմումը գրված է 1936 թ. հոկտեմբերի 6-ին՝ ձերբակալությունից երկու ամիս անց: Պատմում է 1933 թվականից Չարենցի հետ իրենց խզված կապի մասին, երբ վերջինս քննադատել է հայ «ազգային մտավորականության տիպեր»-ին երգիծող իր ստեղծագործությունը: Խզումը խորացել է 1934-ին գրականության լեզվի հարցերի քննարկման դիսպուտում՝ «հենց գրական լեզվում Չարենցն ինքը ազգայնամոլության հետևորդ է»: Խզումն էլ ավելի է խորանում 1933 թ. ապրիլին «Գրական թերթ»-ում Մկրտիչ Արմենի տպագրած «Չարենցի և հարակից հարցերի մասին» խորապես ազգային բնույթ ունեցող հոդվածից իր հրաժարում-դժգոհությամբ: Այս կապակցությամբ հիշեցնում է իր ինքնաքննադատական ելույթները, մտաբերում է Չարենցի դեմ իր ելույթը՝ գրողների միության անդամությունից հրաժարվելու վերջինիս 1935 թվականի մարտի 8-ի հայտարարության քննարկմանը: Չարենցի հետ գրական և մարդկային տարաձայնությունների խորացման իրական դրդապատճառները բերելով՝ ավելացնում է. «…Ես ստեղծագործաբար վաղուց եմ գիտակցել խմբակային միջավայրի ամբողջ կործանարարությունը, ինչի համար էլ խզեցի կապերս Չարենցի, իսկ մինչև նա գրողների ամբողջ խմբի հետ» [1, էջ 241]:

Այնուհետև Բակունցը խոսում է խիստ մեկուսացման պայմաններում գտնվելու հոգեբանական ահավոր ծանրության մասին, հաջորդում է իր վիճակի գիտակցման ինքնախոշտանգող բարձրաձայն մենախոսությունը. «Փաստը մնում է անշրջանցելի. Ես մեկուսացված եմ: Այստեղից սկսվում է ամոթի տանջալի գիտակցումը, միլիոն անգամ բանտարկման փաստի վերապրումը: Օտարված եմ հանրությունից, ամոթն ստվեր է նետում նաև արված լավի վրա, ստվերում քո մասին եղած հիշողությունը, երկրի վրա աղմկում է ուրախությունը և, ինչպես կրճոններ ճոխ սեղանից, քեզ են հասնում առանձին անհստակ պատառիկներ: Մտածում ես մեկ ժամ, երկու, երեք, մեկ օր, երկու օր, մտածում ես հիմարանալու աստիճանի, մինչև հիշողությունդ փուլ է գալիս, և չգիտես՝ գիշեր է, թե ցերեկ, միայն պարզ գիտակցում ես, որ կյանքը մնաց փակ դռան ետևում:

Մտքերը հեռուն են գնում, իսկ ինչ կլինի հետագայում. ահա կվերջանա նախաքննությունը, ինչ է սպասվում հետո: <…> Երբ ես հարցնում եմ, թե ինչ է լինելու հետո, հուսահատվում եմ, գիտակցությունս մթագնում է, ջղաձգությունները խեղդում են կոկորդս…» [1, էջ 243]:

Բակունցն իրեն նմանեցնում է մի մարդու, ով աղոտ հույսի հետ մեկտեղ նաև «մահվան հոտ է առնում»: Բակունցն ասում է՝ ես օճառի գործարանի տնօրեն չեմ, որ որտեղ էլ աքսորեք ինձ համար միևնույնը լինի, ես գրող եմ՝ կապված որոշակի լեզվի ու միջավայրի հետ, ուստի խնդրում եմ եթե ինձ աքսորելու եք՝ աքսորեք Հայաստանի ծայրամասերից մեկը, և ոչ թե օտար մի տեղ:

Գրողը սրանով հուշում է, որ իրեն աքսորեն և ոչ թե գնդակահարեն. «Ինձ գրելու ու կարդալու հնարավորությո՞ւն տվեք, ինձ գի՞րք ու մատի՞տ տվեք: <…>: Թողեք, որ ես մնամ Խորհրդային Հայաստանի հավատարիմ շունը» [1, էջ 245]:

Նախավերջին դիմումը վերաբերում է իր դեմ Նաիրի Զարյանի գրած զրպարտչական հոդվածներին, որոնց ինքն այլևս չի կարող պատասխանել: Իսկ Զարյանը Բակունցի դեմ տպագրել է մեկ տասնյակից ավելի չարախոսություն ու կեղծիք: Ասում է՝ եթե դրանք ճիշտ լինեն՝ «Հրամայե՛ք, ընկեր՛ ժողկոմ, որպեսզի ծեծեն ինձ…» [1, էջ 269]:

Վերջին դիմումում, որ գրել է գնդակահարությունից 5 օր առաջ, այլևայլ հարցերի հետ մեկտեղ խոսում է իր գրած-ավարտած «Էրիմենյան մանրէ» կամ «Հայկական մանրէ» վիպակի մասին: Վիպակը ժամանակին շատերի ձեռքով է անցել՝ Խանջյան, պետհրատի տնօրեն, առանձին գրողներ, բայց այն առ այսօր հայտնաբերված չէ::

«Մեղադրական եզրակացությունը» (6. 08. 1937) Բակունցին զրկում է ապրելու հույսից: Ըստ այդմ՝ նա «հակահեղափոխական տրոցկիստական նացիոնալիստական տեռորիստական կենտրոնի անդամ է», կենտրոնը պետք է ահաբեկչական գործողություններ կատարեր ընդդեմ ՀամԿ(բ)Կ և խորհրդային իշխանության ղեկավարների: Իբր այդ խումբն է 1934-ի դեկտեմբերի 1-ին կազմակերպել Կիրովի սպանությունը և նախապատրաստում էր համապատասխան ահաբեկչական գործողություն ընդդեմ Ստալինի ու Բերիայի: Իբր Չարենցի հետ մեկտեղ ստեղծել էր հակախորհրդային գրական կազմակերպություն, կապված է եղել Մոսկվայի տրոցկիստական կենտրոնի հետ:

Գործը լսվել է փակ դատական նիստում, դատավճիռը՝ պատժի առավելագույն չափ՝ գնդակահարություն, ինչն էլ իրականացվում է 1937 թվականի հուլիսի 8-ին:

Բակունցը պաշտոնապես արդարացվել է 1955 թ. մարտի 2-ին:

Հայտնի է, թե ինչ տանջալի ձևերով էին ստալինյան դահիճները դատապարտվածներից ցուցմունքներ կորզում, այնքան տանջալի, որ ոմանք չէին դիմանում օրեր շարունակ երկարող ամեն տեսակի հոգեբանական կտտանքներին, ծեծ ու ջարդին և, ուշքի չգալով, ավանդում էին հոգին:

Աշխարհի մեկ վեցերորդ մասում ծավալվող այս դառնաղի ողբերգության ամբողջ մահաշունչ ինդուստրիան հետագայում պատկերեցին գրողները՝ ստալինյան հալածանքներից նախկին տուժածները: Այս տեսակետից ոչ միայն գեղարվեստական, այլև հանրագիտական նշանակություն ունի Ալեքսանդր

Սոլժենիցինի «Գուլագ արխիպելագ» բազմահատոր վեպը: Հրաշալի է Մահարու «Ծաղկած փշալարեր» վիպակն ու սիբիրյան պատմվածքների շարքը: Գրվեցին նաև բազմաթիվ այլ հրաշալի վեպեր, վիպակներ, հիշողություններ: Բայց այս ամենը ավելի ուշ՝ անհատի պաշտամունքը հաղթահարելուց հետո: Դժվարը հենց նույն դժոխքի մեջ դժոխքի մասին գրելն էր: Եվ, այո՛, ստալինյան հալածանքների բովում ևս գրվեցին գործեր, որոնց հեղինակները գիտեին, որ զոհ են գնալու արյունոտ նախճիրին:

Այդպիսիներից էր իրոք հերոսական այնպիսի մի հանճար, որպիսին Եղիշե Չարենցն էր:

Ահա իր գրական ու հոգևոր բարեկամի՝ Ակսել Բակունցի ծանր փորձության օրերին, երբ Չարենցը դեռ ձերբակալված չէր, բայցև հայտարարում էր՝ որտեղ իր ընկերերը, այնտեղ էլ ինքը, գրեց իր լավագույն բանաստեղծություններից մեկը, որ մահվան դարանակալ կարմիր աչքերին նայող իրենց թանկ ընկերության սրբազան աղոթքն ասես լինի: Ահա այդ գլուխգործոցը՝ գրված 1936 թվականի հոկտեմբերի 14-ի գիշերը.

Ա. Բ-ին

...Ե՜վ բառերի համար քո մարմարյա,
Հնամենի, բուրյան, որպես մեր հին
Քարաքանդակ անդուռ մատուռների
Անջնջելի գրերն հնադարյան,-
Եվ մյուռոնի նման սրբազնագույն
Քո երկերի մաքուր սկիհներում պահված՝
Խորհուրդների համար մշտահմա,
Որպես խորհուրդը մեր նայիրական ոգու,-
Քո «Միրհավի» համար - և լուսեղեն՝
Արփենիկի հուշով սրբագործված հավետ,
«Ալպիական ծաղկի» այն բուրավետ,
Որ բուրելու է հա՜ր աննյութեղեն,-
Եվ վերջապես քո վեհ, հերոսական
«Սերմնացանի» համար, որ ձեռքերով վսեմ
Սև ցելերի վրա մեր գոյության այս սև,
Շաղում է շողք ու սերմ անանձնական,-
Այս ամենի համար,- և **«Ծիրանի»**
Հազարամյա փողի համար քո այն,
Որ դարերո՜վ տենչած խաղաղության
Երգն է հնչում,- և մեր ժողովուրդը քանի
Ունի գեթ ափ մի հող արեգակի ներքո՝
Հնչելու է երգեր եղբայրական,-
Այս ամենի համար, օ՜, խեղճ իմ բարեկամ
Ես քեզ օրհնում եմ արդ իմ անաղարտ երգով...
Այս ամենի համար,- և քո եղերական
Տառապանքի համար, որ արդ կրկին
Վեհություն է խառնում քո անաղարտ երգին-
Ես քեզ պարզում եմ ձեռք եղբայրական...

Եվ ներբողում եմ քեզ ահա կրկին անեղծ
Իմշուրթերով, ինչպես օրեր առաջ,-
Երբ դեռ դու այր էիր մի անարատ,
Եվ ես ընկերն էի քո բանաստեղծ...
[5, էջ 164-165]:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Գասպարյան Դ., Ակսել Բակունց: Կյանքը և ստեղծագործությունը, Ե., «Զանգակ», 2009, 544 էջ:

2. Գասպարյան Դ., Հայ գրականություն, գիրք 6-րդ, Ե., «Տիգրան Մեծ», 2017, 736 էջ:

3. Գասպարյան Դ., Փակ դռների գաղտնիքը: Չարենցը, Բակունցը և մյուսները, Ե., «Ապոլոն», 1994, 727 էջ:

4. Մահարի Գ., Սիբիրական: Արձակ, չափածո, նամակներ, Ե., Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 2009, 710 էջ:

5. Չարենց Ե., Անտիպ և չհավաքված երկեր, Ե., ԳԱ հրատարակչություն, 1983, 712 էջ:

80-ая ГОДОВЩИНА СТАЛИНСКИХ РЕПРЕССИЙ. АРЕСТ, СУД, РАССТРЕЛ АКСЕЛА БАКУНЦА - ДАВИД ГАСПАРЯН - В докладе новыми фактами и свидетельствами представляется кровавая трагедия сталинских репрессий, жертвой которого стал светлейший прозаик Аксел Бакунц.

9 августа 1936 г. в истории армянского народа имеет то же самое значение что и 24 апреля 1915 г. Там был турецкий геноцид, здесь был советский. В 1920-1940 гг. было 56 000 расстреленных и изгнанных. В 1949 г. было 16 000 изгнанных.

Та политическая среда, где находился Аксел Бакунц, наказания, примененные к нему, показания его супруги, допросы, заявления написанные из тюрьмы за ночь до расстрела, место и свидетельства расстрела нашли свое отражение в докладе.

Жизнь Аксела Бакунца прервалась во время его творческого взлета. Ему только исполнилось 38, когда он был расстрелян будучи обвиненным во всех тогда существующих грехах: „враг народа», „националист», „террорист», „антиреволюционер», „троцкист». Он был арестован 9 августа 1936 г., расстрелян 8 июля 1937 г.

Благодаря свидетельствам, мы выяснили место его расстрела. Показания его жены, Варвары Чивиджян, написанные в 1955 г. для оправдания Аксела Бакунца, сохранились.

Во время первого посещения, в сентябре 1936 г. Бакунц говорил, что его арест ошибка, недоразумение, что все выясниться, он будет освобожден. В октябре, во время второго посещения, он изменился до неузнаваемости („с трудом узнал», „в течение всего свидания Бакунц рыдал теряя самообладание»). Он вернул жене собрание сочинений Мопассана на русском языке, где в новелле „Веревка», замечает жена писателя, под отдельными словами есть отмеченные точки, а поля были придавлены, выделены ногтем. Бакунц был не прежний. Его так замучили, что он очень изменился. Во время третьего посещения, уже ожидая смертный приговор, он сказал жене: „Считай, что произошел несчастный случай, я попал в автокатастрофу».

Последнее посещение: июль 18, 1937г. Отказали передать то, что принесли, говоря, что Бакунц уже в изгнании. Обманули, 10 дней до этого, он уже был расстрелян.

Ключевые слова: Аксел Бакунц, сталинские репрессии, 1937г., арест, суд, расстрел, „враг народа», „националист», „террорист», „анти-революционер», „троцкист».

80-TH ANNIVERSARY OF STALIN´S REPRESSIONS. THE ARREST, TRIAL, EXECUTION OF AKSEL BAKUNC - DAVID GASPARYAN - In the report bloody tragedy of Stalin´s repressions with new facts and testimonies are described and such a bright man as Aksel Bakunc who became the victim of it.

August 9, 1936 in the history of Armenia has the same meaning as April 24, 1915. There was the Turkish genocide there, and there was the Soviet genocide here: 45000 were executed and exiled in 1920-1940. From the whole USSR there were 16000 exiled in 1949.

The political environment where Aksel Bakunc lived, the penalty actions towards him, his wife´s testimonies, interrogations, applications written from the prison, the last night before the execution, the place of execution and evidences are introduced in the report.

The life of Aksel Bakunc was interrupted at the peak of his flight when he was only 38, when he was executed being accused of all the existing sins of the time that is „the enemy of the nation´, „nationalist», „terrorist», „anti-revolutionist», and „trotskist». He was arrested in August 9, 1936, executed in July 8, 1937.

Due to the testimonies, we found out the place of the execution. The evidences of his wife Varvara Chivijian written in 1955 to justify Bakunc are preserved too.

During his first visit in September, 1936, Bakunc said that his arrest is a confusion, things would clear up, he would be freed. During his second visit in October, he changed unrecognizably („I hardly recognized him», „during the whole date at prison Bakunc was sobbing losing his self-command»). He returned the Russian collection of Maupassant´s newnovel „The Rope» where his wife noticed under seperate words some points done in pencil and the margins that were pressed and underlined by a nail. „The content revealed his tensed moral state». Bakunc was not what he used to be, he had been tortured so much that he changed a lot. During the third visit, waiting already for the death penalty, he told his wife, „Just imagine that there was a car accident and I suffered».

The last visit: July 18, 1937. „What I took to give him was not accepted saying that he had been exiled». They cheated as 10 days before Bakunc had already been executed.

Key words: Aksel Bakunc, Stalin´s persecutions, the year of 1937, arrest, trial, execution, „the enemy of the nation», „nationalist» „terrorist», „anti-revolutionist», „trotskist».